

Andrew Scull

Ludilo u civilizaciji

Zagreb: Sandorf, 2018; prijevod s engleskog: Dinko Telećan; 480 stranica; Bibliografija; Kazalo

Tema „normalnosti“ ljudskog mišljenja i ponašanja nikada nije iscrpljena, locirajući psihijatriju daleko od ostalih grana medicine. Nakon nekoliko tisuća godina iskustva s promatranjem i komentiranjem čovjekovih postupaka, još uvijek koegzistiraju posve suprotne teorije o njihovu tumačenju odnosno liječenju.

Ludilo u civilizaciji Andrewa Sculla (r. 1947.), profesora sociologije i studija znanosti na Kalifornijskom sveučilištu u San Diegu, zamišljeno je kao “kulturalna povijest umobolnosti od Biblije do Freuda, od ludnice do moderne medicine”. S obzirom na to da je naslov očita rekombinacija Foucaultova klasika, *Ludila i civilizacije* (francuski izvornik objavljen 1961.), čovjek bi očekivao da će se Scull detaljnije pozabaviti Foucaultovim idejama već od prve rečenice: pa ipak, u knjizi od 480 stranica Scull Foucaulta spominje tek tri puta, od toga jednom ukazujući na Foucaultovu “pogrešnu” interpretaciju “Broda luđaka” (str. 126), drugi put na njegovo “silno preuveličavanje” razmjera zatvaranja u umobolnice u XVI./XVII. stoljeću (str. 141), a treći put na Foucaultov “pretjeran” stav o odbacivanju “moralne skrbi” (str. 221). Nažalost, navikli smo vidjeti kako se u humanističkim znanostima autori s nepodnošljivom lakoćom obračunavaju s neistomišljenicima ili “konkurencijom”, ne citirajući je, pa Scullovo postupak ne čudi previše, osobito s obzirom na primjere iz američke literature (prisjetimo se samo ignoriranja V. R. Pottera i njegova izuma bioetike¹).

Da nema te male sjene nepriznavanja uzora, Scullovo naslov bismo svakako proglasili iznimno pogođenim, s obzirom na to da, za razliku od Foucaulta, ludost locira u civilizaciju, kako i priliči. Općenito je Scullovo stil duhovit, dodajući pojedinim epizodama upravo beletrističku vrijednost (usp. dio o A. Mesmeru, str. 192-198).

1 Za Potterov sud o tome, vidi: Amir Muzur i Iva Rinčić, *Van Rensselaer Potter i njegovo mjesto u povijesti bioetike* (Zagreb: Pergamena, 2015), 130.

Uostalom, autor ne robuje ni suvremenim kompleksima “političke korektnosti”: ludo je za njega ludo i gotovo, bez “stigme” ili lažnog “obzira” prema pacijentu (usp. iskrenu priču o Georgeu III., str. 202). Nešto je slabiji, ipak, u samom “objašnjavanju” ludog kao onog što većina ne prihvaća ili prepoznaje – dakle, “statistički pristup” bez relativizacije koja je, ipak, u ovako složenim pitanjima, nužna.

U svakom slučaju, autor, rođenjem Škot (studirao je na Oxfordu i Princetonu, a predavao najprije na Pennsylvanijskom sveučilištu),² po još nekim karakteristikama nije tipičan “američki” autor: Scull odaje erudiciju poprilične širine, upuštajući se i u diskurse o medicini, književnosti, glazbi i povijesti – engleskoj, francuskoj, nizozemskoj (doduše, priznajući ponekad da se služi sekundarnim izvorima), a, osim britanskih i američkih autora, čita na originalu i Francuze (Nijemce, Ruse i Talijane poznaje iz engleskih prijevoda). Suvišno je reći da ostatak srednje i jugoistočne Europe ne uvrštava u svoja razmatranja: naučeni smo da na takva očekivanja nemamo prava...

Osebujan stil Andrewa Sculla našao je u Dinku Telećanu³ dostojnog prevoditelja koji ga tečnošću uspijeva približiti čitaocu: šteta što to ne možemo reći i za manjkavu lekturu koja rabi “polovicu” gdje treba “polovinu”, “tokom” mjesto “tijekom”, “Evropa” mjesto “Europa” itd. I grafičko uređenje treba pohvaliti: slog je istodobno klasičan i avangardan, s izuzetkom vrlo nespretnog označavanja fusnota zvjezdicama koje na stranici dosežu brojnost kao na noćnom nebu.

Moglo bi se Scullovu djelu prigovoriti da prečesto širi fokus na povijest cjelokupne medicine, ili čak na opću povijest, svakako više od nužnog konteksta temeljne priče. Pa ipak, ove digresije autoru treba oprostiti, budući da je unatoč njima uspio oblikovati slijed vrlo složenih promjena koje je stav prema ludilu tijekom povijesti doživljavao.

Najstariji proroci, kraljevi i junaci nerijetko se prikazuju kao luđaci (Heraklo, Nabukodonozor, Šaul), otkrivajući židovsku i grčku sklonost da ludilo povezuju s božanskim (pri čemu je napad ludila u grčkim mitovima često privremen). I u Arapa i Perzijanaca riječi *junun* odnosno *divaneh* znače istodobno ludilo, ali i “drugačijost” kao kompliment. Obilje primjera ludosti u (budućih) svetaca Scull nepoznavanjem svodi na lekturu Petera Browna (kao da se o temama poput svetačkih kultova, čuda, izlječenja i relikvija uopće može pisati bez konsultiranja Le Goffa, Blocha i drugih

2 Osim ove knjige, objavio je i djela *Museums of Madness; Social Order/Mental Disorder; The Most Solitary of Afflictions: Madness and Society in Britain, 1700-1900; Masters of Bedlam; Madhouse: A Tragic Tale of Megalomania and Modern Medicine* i *Madness: A very short introduction*.

3 Rođen 1974., u Zagrebu je diplomirao filozofiju i anglistiku.

europskih autora).⁴ Kasnije se već ludilo sreće i kao simulacija radi izbjegavanja kazne (T. Campanella), kao kazna sama (londonski slikar Hogarth u XVIII. st.), kao način da se progovori o društvu (drama, osobito od XVII. st. nadalje) ili kao rujanje manama ljudi, s otvorenom mogućnošću interpretacije ludosti kao “milosti” (Erazmova *Pohvala ludosti*). Scull premalo pažnje posvećuje lažnim optužbama za ludost, koje su konstantom povijesti,⁵ kao i razradi ideje otoka kao idealne izolacije za umno poremećene⁶ ili povezanosti ludila i sna (osim uzgrednog spomena na str. 149).⁷

Scull odlično dočarava teškoće vjerovanja u materiju (materijalizam) bez mogućnosti da se iznađu uzroci ludosti u mozgu, uvjerljivo objašnjavajući time popularnost i oduševljen doček teorija poput frenologije. Ove teškoće reflektiraju se i u razvoju stručne terminologije, pa Talijani “njemačku” psihijatriju najprije dugo nazivaju frenijatrijom, dok ludnice postaju “azili”. Duhovito i potencijalno dalekovidno povezivanje “uzroka ludosti” s demokracijom (str. 245-247) Scull omalovažava, kao i ideje o “zaraznosti” ludila (str. 251). Kada govori o tretmanu ludosti u književnosti, Scull fascinira dubinom: ipak, premda je jasno da ni površna panorama teme u literaturi ne može biti doista sveobuhvatnom, izostavljanje bilo kakva primjera iz istočnoeuropske književne baštine (osim ruske) – pa čak ni prevedenih i šire poznatih Andrića ili Krležu – svakako još jednom otkriva samodostatnu zapadnocičnost.

U XVIII. stoljeću Scull prati male privatne institucije koje udomljuju mentalno insuficijentne i tako odgovaraju potrebama vremena: budući da ludilo još nije u domeni medicine, “ludnice” otvaraju poduzetnici, što podsjeća na epidemijisku komercijalnu pojavu otvaranja domova za starije u naše doba. U to vrijeme (dakle, u XVIII. st.) prvim je problemom smiriti bolesnika, pa se javlja i čitav niz “strojeva” koji to mogu “riješiti”, da bi se potkraj stoljeća javila i ideja humanog pristupa (“moralna skrb”) s kulminacijom u poznatom mitu o Pinelovu oslobađanju okovanih. Nakon vala institucionalizacije, početkom XIX. stoljeća javljaju se kritike okrutnosti u azilima, osobito u Engleskoj i Francuskoj, gdje ih predvodi Pinelov učenik Esquirol. U to vrijeme, medicina preuzima primat u vođenju azila od laika (uključujući i Crkvu). Psihijatri će ipak još dugo biti smatrani “šegrtima” liječnika,

4 Cf. Amir Muzur, „Sanctity and sanity“, *Bulletin of the Indian Institute for the History of Medicine* 27 (1997): 75-83.

5 Cf. Amir Muzur, „Florian Steger and Maximilian Schochow: *Disziplinierung durch Medizin. Die geschlossene venerologische Station in der Poliklinik Mitte in Halle (Saale)*“ (prikaz knjige), *Jahr – European Journal of Bioethics* 6, br. 1 (2015): 131-132.

6 Cf. Amir Muzur, “Minieseji o rabovima, psihijatrijama i otocima pameti”, u: *Psihijatrijska bolnica Rab: prvih 55+ godina rada za mentalno zdravlje*, uredile Vesna Šendula Jengić i Jelena Hodak (Rab: Psihijatrijska bolnica, 2012), 295-296.

7 Cf. Amir Muzur, Edward F. Pace-Schott i Allan Hobson, “The prefrontal cortex in sleep”, *Trends in Cognitive Sciences* 6 (2002): 475-481.

administrativcima, “neznanstvenicima”, pa i neznačicama (str. 274). Scull, pritom, osobito dobro prikazuje teškoće i evoluciju shvaćanja psihijatrije kao grane medicine, kao i razumijevanja razlika među pojedinim duševnim poremećajima (“amorfne granice ludila i zdravlja”). Vrlo jasno on osuđuje i stravične zločine poput inzulinske terapije, lobotomije ili terapije elektrošokovima, od kojih su neki nagrađeni i Nobelovim nagradama, a zapravo predstavljaju najveće sramote povijesti medicine, uz bok nacističkim “eksperimentima”. Naposljetku, Scull je uvjerljiv i u kritici Freuda i psihoanalize (str. 353-354), opisu sumraka azila, kao i u detektiranju transformacije američke psihijatrije od bljedog refleksa europskih moda do diktature DSM-III.

Konačno, moram priznati da me je *Ludilo u civilizaciji* iznenadilo još nečime: u doba kada se čita ako ne manje, a ono sigurno drugačije, već samo par mjeseci nakon objavljivanja hrvatskog prijevoda, o *Ludilu* sam čuo s više strana – od bivšeg studenta, sada specijalizanta psihijatrije, od prijateljice koja svakako čita više od drugih, a rukopis sam vidio i među kandidiranima za potporu Ministarstva znanosti i obrazovanja. To samo dokazuje da kvalitetna lektira pronade svoj put i (besplatnu) reklamu čak i u šumi svakojakih efemerida koje se danas tiskaju.

Amir Muzur